

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΣΤΟΝ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗ

«Μία από τις πρώτες μου εντυπώσεις διαβάζοντας τον Πλάτωνα ήταν η έκπληξή μου που έβρισκα σε εκείνον τα ερωτήματα που μας απασχολούν σήμερα, όχι σε απαρχαιωμένες ιστορικές μορφές, αλλά πιο ζωντανά και επίκαιρα από πολλές σημερινές αναζητήσεις. Ο Πλάτων καταπιάστηκε με τη ρίζα των ερωτημάτων και εντόπισε το σημείο, τη συγκεκριμένη κατάσταση, μέσα στην οποία γεννήθηκε ένα πρόβλημα». Με αυτό τον τρόπο εισάγει το βιβλίο του «Ο Πλάτων και η εποχή μας» ο Σουηδός Φιλόσοφος Hans Lardsson το 1913. Κι αυτό, συνεχίζει, δεν συμβαίνει μόνο, επειδή ανήκει στις απαρχές της φιλοσοφίας αλλά, γιατί επίσης ήταν ένας πραγματικός ποιητής που είχε βιώσει όλα όσα έγραψε, και ωθεί κι εμάς να κάνουμε το ίδιο. Αυτές οι απόψεις του Larsson θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν και τη δική μου επιλογή να έχω ως αφετηρία τον Πλάτωνα στα ερωτήματά μου σχετικά με την παιδαγωγική. Στα έργα του Πλάτωνα βρήκαμε, μεταξύ άλλων, την άκρη του νήματος που συνδέει την προβληματική του έρωτα από την κλασική αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη ελληνική φιλοσοφική σκέψη. Αλλά πώς αναπτύσσεται το θέμα του έρωτα και πώς συνδέεται με την παιδαγωγική; Στη μελέτη που ακολουθεί θα περιοριστούμε στην ανάδειξη των σχετικών αναζητήσεων στα πλατωνικά κείμενα, όπου βασικά θεμελιώνεται η φιλοσοφική έννοια του έρωτα, και στη συνέχεια στα κείμενα του «Διονύσιου Αεροπαγίτη»¹, όπου διακρίνουμε τη συνάντηση του πλατωνισμού με την πρώιμη ελληνική χριστιανική σκέψη².

Στο έργο του *Το Συμπόσιο* και εν μέρει στο *Φαίδρο* ο Πλάτων αναφέρεται διεξοδικά και ποιητικά στον παιδαγωγικό χαρακτήρα του έρωτα.

1. Ο συγγραφέας των κειμένων είναι άγνωστος. Αρχικά είχαν αποδοθεί στον Διονύσιο Αεροπαγίτη.

2. Βλ. και Doulmas, Kyriaki. *Erospedagogik. Från Platon till Areopagites* (Lund: Pedagogiska Institution 1997), Doulmas Kyriaki. *Erospedagogik. Från Platon till Areopagites* [στο: *Pedagogisk forskning i Sverige*, 'Arg. 2 Nr. 4 1997, 290-295.

Η ερωτική ορμή δε χαρακτηρίζει μόνο τη βιολογική υπόσταση, αλλά και την πνευματική πραγματικότητα. Ο έρωσ δεν είναι μόνο πόθος για τη σωματική διαιώνιση, αλλά και για την πνευματική δημιουργία και αθανασία.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, υπάρχουν άνθρωποι που είναι πιο γόνιμοι στην ψυχή παρά στο σώμα. Η Φρόνησις¹ είναι μια αρετή που η ψυχή μπορεί να κυφορήσει και να γεννήσει, κυρίως στην ωραιότερη της μορφή, τη σωφροσύνη και δικαιοσύνη, που έχει σχέση με την οργάνωση του κοινωνικού βίου, στον ιδιωτικό ή δημόσιο χώρο. Όταν έρχεται η κατάλληλη στιγμή, αυτοί που κυφορούν αναζητούν ένα ωραίο πρόσωπο για να γονιμοποιήσουν και να γεννήσουν αυτό που έχει ήδη μέσα τους από πολύ καιρό. Το ωραίο, θα λέγαμε, ότι είναι προϋπόθεση για τον ψυχικό τοκετό, μια και μόνο στο ωραίο ενυπάρχει εσωτερική αρμονία που με τη σειρά της βρίσκεται σε συμφωνία με την αρμονία του κόσμου, με το θείο. Και η γέννηση είναι κάτι θείο. Όταν κάποιος συναντιέται με ένα ωραίο πρόσωπο είναι έτοιμος να μιλήσει για κάθε τι που ένα αγαθό πρόσωπο θα έπρεπε να είναι ή να κάνει. Συντροφιά με ένα ωραίο πρόσωπο που ανοίγει και δέχεται την ψυχική γονιμοποίηση, ελευθερώνει κανείς τον εαυτό του από τους φρικτούς πόνους του τοκετού. Μαζί μπορούν στη συνέχεια να ανατρέφουν τον καρπό, δηλαδή, να αναπτύσσουν και να αναδημιουργούν τη γνώση του αγαθού.

Ταυτόχρονα, βαθαίνει κανείς τη γνώση του αγαθού, όταν εμπνέεται από το ωραίο και μαθαίνει να διακρίνει την πολυμορφία του, καθώς το αγαθό υφίσταται ως ωραίο². Σταδιακά ανακαλύπτει ότι η ωραιότητα ενός σώματος συγγενεύει με την ωραιότητα όλων των σωμάτων και ότι η ψυχή είναι πιο ωραία από το σώμα. Ωραιότητα ενυπάρχει και στους ανθρώπινους θεσμούς, τους νόμους και τις επιστήμες. Διαπιστώνει, λοιπόν, κανείς ότι το ωραίο, σε όλες του τις μορφές, συνέχεται από εσωτερική συγγένεια και ότι η σωματική ωραιότητα έχει μικρή σημασία. Τότε, όταν έχει μάθει να βλέπει τον ευρύ ωκεανό του ωραίου, δημιουργεί αγαθούς λόγους και σκέψεις ώσπου, έτσι ενδυναμωμένος, διεισδύει στον ίδιο τον πυρήνα, την ιδέα του ωραίου³.

Είναι το υψηλότερο δυνατό επίπεδο συνειδητότητας όπου ο άνθρωπος κατανοεί το νόημα του αγαθού που είναι και η υψηλότερη αλήθεια στην οποία μπορεί να φτάσει. Ο Πλάτων το περιγράφει ως το ωραιότερο από τα ωραία που υπάρχει αυτό καθ' αυτό και μεθ' αυτού, αιώνιο και σταθερό έτσι

1. *Φαίδων* 69 b c.

2. *Φίλητος* 64e, *Τίμαιος* 87 c, 30 c, *Λύσις* 216 d.

3. Είναι «το μέγιστον μάθημα» η θεώρηση της ιδέας του αγαθού (*Πολιτεία* VI 505 a), «οίον από πυρός πηδήσαντος εξαφθέν φως» (7η *Επιστολή* 341d), θεός λόγος (*Φαίδων* 85 d), ή θεία θεωρία (*Πολιτεία* VII 517 d).

που κάθε τι ωραίο είναι μέρος του¹. Σε αυτή την κατάσταση μπορεί κανείς με διευρυμένη συνείδηση να γεννά και να καλλιεργεί αληθινή αρετή, γιατί εγγίζει την αλήθεια.

Αυτές οι σκέψεις του Πλάτωνα για τον έρωτα και τη γνώση μας παραπέμπουν στην εκδοχή της παιδαγωγίας ως μιας θεμελιώδους ψυχικής ανάγκης που έχει το χαρακτήρα ενστίκτου². Ο έρωσ παρακινεί τον άνθρωπο και να αναπτύσσει τον εαυτό του και να παροτρύνει άλλους ανθρώπους στις αναζητήσεις τους ώστε μαζί να εξερευνούν την ωραιότητα του κόσμου. Ο σκοπός της ανάπτυξης είναι να μαθαίνει κανείς «πώς ένας αγαθός άνθρωπος, θα 'πρεπε να είναι και τι θα 'πρεπε να κάνει»³, και για να το επιτύχει αυτό, αγωνίζεται να κατανοήσει την ιδέα του αγαθού. Το περιεχόμενο της γνώσης, επομένως, συνίσταται στο να βιώνει το αγαθό και να ενυπάρχει σε αυτό. Ο άνθρωπος ως παιδαγωγός αδιαλείπτως επιθυμεί το ωραίο και το πάθος του πραγματώνεται στην κοινή αναζήτηση και δημιουργία, όπως επίσης στη διεύρυνση της επίγνωσης του εαυτού του μέσα από την ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία. Ο οίκος και η πολιτεία συνιστούν πεδία για την άσκηση της αρετής.

Οι μικρές κοινωνίες της εποχής εκείνης καθώς και η ανάπτυξη δημοκρατικών μορφών οργάνωσής τους, έδινε στους πολίτες δυνατότητες για ανάληψη προσωπικής ευθύνης, για δράση και διαμόρφωση της κοινής ζωής⁴. Η διαλεκτική, ο γνωστός σωκρατικός τρόπος διεξαγωγής διαλόγου με τους συνομιλητές, μπορούσε επίσης να λειτουργεί ως μέσο για αυτογνωσία και μετεξέλιξη. Ο Σωκράτης με ερωτήσεις προσπαθούσε να τους κάνει να συνειδητοποιήσουν τον συχνά επιφανειακό χαρακτήρα των απόψεων (δόξαι). Θα έπρεπε κανείς να είναι προετοιμασμένος να απαλλαγεί από τις οποιοσδήποτε περιστασιακές γνώμες για να δημιουργήσει χώρο για νέες αναζητήσεις και προσεγγίσεις της αλήθειας. Με τέτοια διαρκή και επίμοχθη πάλη και προσπάθεια, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, έχει κανείς την ευκαιρία κάποια φορά, «ώσπερ επαναβαθμούς χρώμενον»⁵, να αγγίξει την καθολική αλήθεια: τον κόσμο των ιδεών.

Το αγαθό παρουσιάζεται ως ωραίο, γιατί στο ωραίο υπάρχει εσωτερική αρμονία και συμφωνία με τον εξωτερικό κόσμο. Ωραίοι άνθρωποι, ωραίοι θεσμοί, ωραίοι νόμοι και γνώσεις εμπνέουν και καλούν τους ανθρώπους σε δράση. Έτσι, η παιδαγωγία είναι πράξη που οδηγεί στην ομορφιά

1. Πολιτεία VI 509a.

2. Δες και Παπανούτσος 1977, 1992.

3. Συμπόσιον 209c.

4. Kohen, R. 1992.

5. Συμπόσιον 211c.

του εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου, όταν το ωραίο δεν εκλαμβάνεται μόνο ως αισθητική αλλά και ως ηθική και γνωστική κατηγορία.

Η φιλοσοφική αναζήτηση συνεχίστηκε μέσα στους αιώνες στον Ελλαδικό χώρο δημιουργώντας παραδόσεις και φιλοσοφικές σχολές μέχρι που συνάντησε ένα νέο δυναμικό ρεύμα, τη Χριστιανική θεώρηση. Η αντιπαράθεση οδήγησε στην εμφάνιση ενός νέου κόσμου, του εκχριστιανισμένου ελληνισμού, και μιας νέας κοσμοθεωρίας, του εξελληνισμένου χριστιανισμού. Ο «Διονύσιος Αρεοπαγίτης» είναι ένας από τους συγγραφείς του πρώιμου χριστιανισμού. Το έργο του είναι αντιπροσωπευτικό της ελληνικής εκκλησιαστικής παράδοσης της εποχής του. Σ' αυτό μπορούμε να διακρίνουμε την αλληλεπίδραση της πρώιμης ελληνικής χριστιανικής σκέψης και του Πλατωνισμού στη θεώρηση του έρωτα.

Ο Πλωτίνος (205-270), κυρίαρχη μορφή του Πλατωνισμού, υποστηρίζει ότι το Ον υπάρχει σε τρεις υποστάσεις, που είναι το «Ένα», ο «Νους και η «Ψυχή». Το «Ένα είναι η αρχέγονη πηγή ύπαρξης και είναι πέρα από τη δυνατότητα της γνώσης. Οποιαδήποτε απόπειρα ορισμού θα περιόριζε την ουσία του. Μπορεί να περιγραφεί μόνο αποφαιτικά, δηλαδή, μέσα από τη διαδικασία της επανένωσης με αυτό το οποίο κάποτε αποχωρίστηκε, ωθούμενος από τη δίψα για αυτονομία. Η ωραιότητα του κόσμου ζυπνάει τη μνήμη του ωραίου του αρχέγονου οίκου και κυριεύεται κανείς από τον έρωτα για το «Ένα». Με την άσκηση στις αρετές καθαίρει κανείς την Ψυχή του από κάθε τι που είναι ξένο προς την ουσία της και έτσι οδηγείται σταδιακά στη φώτιση και στην τελείωση¹.

Η επανένωση, ωστόσο, δε σημαίνει ότι όλα τα όντα έχουν πρόσβαση στην απόλυτη γνώση του «Ενός», όπως δίδαξε ο Πρόκλος, ο τελευταίος μεγάλος φιλόσοφος της Ακαδημίας του Πλάτωνα (410-485). Υπάρχει μια ιεραρχία, από το ανώτατο αγαθό, το άγνωστο «Ένα», μέχρι την κατώτερη υλική δημιουργία, ανάλογα με την οποία επιτυγχάνει κανείς ενόραση και ένωση. Οι τελετές και οι τελετουργίες μπορούν να βοηθήσουν τον άνθρωπο να απελευθερώσει και να αντλήσει ενέργεια από ανώτερες θεϊκές υπάρξεις προκειμένου να ενισχύσει την προσπάθειά του για ένωση.

Τα έργα του «Αρεοπαγίτη» αναπτύσσουν περαιτέρω την αποφαιτική σκέψη προς μια θεολογική γνωσιοθεωρητική αντίληψη. Το θείο δεν είναι προσιτό στη λογική και στη γλώσσα μας. Οποιαδήποτε απόπειρα για αντικειμενικοποιημένη και οριστικοποιημένη γνώση είναι επομένως, χωρίς νόημα. Φυσικά, μπορούμε να προσπαθούμε να περιγράψουμε το βίωμά μας με λέξεις και να κοινωνούμε και να μοιραζόμαστε τη γνώση μας με άλλους («Τὴ θεότητα»), ωστόσο, που υπάρχει μέσα μας, μπορούμε να την αναζη-

1. Gerson, P. 1994.

τούμε με επιμέλεια και με θάρρος, καθώς μας έχει δοθεί η χάρη να το κά-
νουμε, έτσι ώστε στη συνέχεια να μπορούμε αυτό να το μεταβιβάσουμε με
καλοσύνη στους άλλους»¹. Αλλά πρέπει να έχουμε επίγνωση του γεγονό-
τος ότι όλες οι λογικές διατυπώσεις μας είναι μόνο ένα μέσο στο δρόμο
προς το άγνωστο. Υφίστανται μόνο για να διαλυθούν ώστε να κάνουν χώ-
ρο για την ολική ψυχική εμπειρία, τη γνώση της ένωσης.

Η επιλογή σαφών και ευδιάκριτων εννοιών είναι αναγκαία συνθήκη
στο δρόμο της ψυχής από τον κόσμο των αισθήσεων προς τον κόσμο του
νου, για να χρησιμοποιήσουμε πλατωνική ορολογία. Ο «Διονύσιος» νομι-
μοποιεί το σκοπό της διαλεκτικής, τη χρήση των λογικών διερευνήσεων
για να προχωρά κανείς από ασαφείς και επιφανειακές γνώμες σε όλο και
πιο επεξεργασμένους και σαφείς λόγους, στον πλατωνικό κόσμο των ιδε-
ών. Αυτή είναι μια από «τις τάσεις του νου μας που πάντα έχει μια ερωτι-
κή επιθυμία να βλέπει αυτό που είναι πέρα από τη φύση, όσο αυτό είναι δυ-
νατό»². Όμως, στο θείο γεγονός εισάγεται κανείς και με σύμβολα και τε-
λετές. Ό,τι είναι πέρα από τις ικανότητες του νου μας μπορούμε να το
γευθούμε μέσα από τελετές και συμβολική μύηση, πράγμα που επιτρέπει
προσωπική ερμηνεία και συμμετοχή, ανάλογα με τη δύναμη του καθένα.

Ο «Διονύσιος» στο έργο του «Περί των θείων ονομάτων» εξάγει το
θείο και ως αγαθό και ως ωραίο. Το αγαθό διασκορπά το φως της γνώσης
παντού στον κόσμο, καθαίρει και τελειοποιεί³. Ωστόσο, έγκειται στην ικα-
νότητα που έχει ο καθένας να ανοίγει τον εαυτό του και να το δέχεται. Το
ώραίο ακτινοβολεί στο καθετί, δίνει ζωή σε κάθε τι ωραίο και προσκαλεί
το κάθε τι προς αυτό. Μπορεί κανείς να ξεκινήσει από την πρόσκληση του
ωραίου, έτσι όπως εκδηλώνεται σε μας στην τάξη και την αρμονία του κό-
σμου, και μετά, σταδιακά και ανάλογα με τις δυνάμεις του ο καθένας, να
ανυψώνεται και να ενώνεται με αυτό, που αυτό καθαυτό είναι η αφαίρεση,
η υπεροχή και η αιτία του σύμπαντος. Αντλώντας από τις κατηγορίες του
Πλάτωνα και του πλατωνισμού, ο «Διονύσιος» εξυμνεί την τριαδική χρι-
στιανική θεότητα. Τονίζει ωστόσο, την ενεργό και προσωποποιημένη κλή-
ση του θείου προς επανένωση. Τόσο μεγαλειώδης έχει υπάρξει η φιλανθρω-
πία του, ώστε απέκτησε την ανθρώπινη φύση μέσα από μια από τις υπο-
στάσεις του για να την επαναφέρει, να την ανυψώσει και να την διασώσει⁴.

1. *Περί θείων ονομάτων*, κεφ. Γ, II.

2. Ο.π. κεφ. Γ, VI.

3. Όλα τα όντα είναι αγαθά και αρμονικά και ωραία στη φυσική τους κατάσταση. Η κάθαρση και η τελείωση είναι ο δρόμος για την επαν-ανακάλυψη αυτής της αρχικής ωραιότητας, αγαθότητας και γνώσης που συνιστά η μέθεξη του θείου.

4. Ο.π. κεφ. Α, IV.

Ο έρωτας της θεότητας είναι η κινητήρια δύναμη για ένωση. Όπως υποστηρίζει ο «Διονύσιος», μπορούμε να φαντασθούμε μια αιώνια κίνηση από το αγαθό προς τον εαυτό του που ξεχειλίζει από το αγαθό προς όλα τα όντα, και επιστρέφει στο ίδιο. Είναι μια δύναμη που κάνει τα πάντα ένα, τα ενώνει και τα διατηρεί στο αγαθό και στο ωραίο. Η ένωση συντελείται στην έκσταση του σύμπαντος. Οι ερωτευμένοι βγαίνουν από τον εαυτό τους για να δοθούν και να ενωθούν με αυτούς που αγαπούν. Οι όμοιοι είναι μαζί στην αμοιβαία κοινότητά τους, όσοι είναι ψηλά φροντίζουν για όσους βρίσκονται πιο χαμηλά, κι αυτοί έλκονται στη θεϊκή επιστροφή. Ακόμη και αυτός που είναι η αιτία όλων των πραγμάτων, με τον αγαθό και ωραίο έρωτα για το δημιουργημά του, βγαίνει έξω από τον εαυτό του, για να το συναντά και να το φροντίζει. Γιατί ο θεϊκός έρωτας σε όλες του τις μορφές πραγματοποιείται με την αυτό-υπέρβαση και την αποπροσφορά¹.

Ο «Διονύσιος» παρατρύνει τους θεολόγους να μη φοβούνται τη λέξη «έρωτας» που υμνείται ως κάτι θείο και από τη θεία Γραφή. Τα πλήθη γλιστρούν στο μοιρασμένο και σωματικό και χωρισμένο έρωτα που είναι μόνο είδωλο και έκπτωση του αληθινού έρωτα, επειδή δεν μπορούν να κατανοήσουν τον ενιαίο, θείο κι έναν έρωτα². Όμως, «τον έρωτα είτε τον πούμε θεϊκό είτε αγγελικό είτε νοερό είτε ψυχικό είτε φυσικό, ας τον εννοήσουμε ως μία ενοποιό και συγκρατητική δύναμη, που ωθεί τα ανώτερα στην πρόνοια των κατωτέρων, τα ομότιμα σε μια αλληλουχία κοινωνίας μεταξύ τους και τέλος τα υποδεέστερα προς την επιστροφή τους στα ισχυρότερα και ανώτερα»³. Άλλωστε είναι φανερό ότι το σώμα δεν είναι αίτιο για την κακία τη ψυχής, γιατί κακία υπάρχει και χωρίς σώμα, όπως στους δαίμονες. Κακό για το νου και την ψυχή και το σώμα είναι η αποδυνάμωση και η αλλοτρίωση από τα ίδια μας τα αγαθά⁴.

Τι σημαίνει, λοιπόν, αυτή η αδιάκοπη ερωτική κίνηση ένωσης για τον άνθρωπο; Η ενσαρκωμένη θεότητα έδωσε στον άνθρωπο την ευκαιρία να εισέλθει στη σημαντικότερη δυνατή ένωση και ομοιότητα με το Θεό. Η θεότητα παρουσιάζεται στον άνθρωπο ως τριαδική ενότητα προσώπων (αλληλοπεριχώρησις). Κάθε θείο πρόσωπο δεν έχει υπόσταση αφ' εαυτού, αλλά μέσα από την ερωτική κοινωνία με τα άλλα πρόσωπα. Η θεότητα είναι αγάπη. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να επιλέγει τον τρόπο που ανταποκρίνεται στην θεότητα την ερωτική πρόσκληση και έτσι σταδιακά να γίνεται καθ' ομοίωση ή να παραμένει στην αυτονομία του. Το να γίνεται κανείς καθ' ομοίωση σημαίνει ότι σταδιακά ανοίγει τον εαυτό του και επαν-ανα-

1. Ο.π. κεφ. Δ,ΧΙΙΙ.

2. Ο.π. κεφ. Δ,ΧΙΙ.

3. Ο.π. κεφ. Δ,ΧV, μεταγραφή Σακαλή.

4. Ο.π. κεφ. Δ,ΧΧVΙΙΙ.

καλύπτει την αρχική του φύση πριν από την πτώση, όταν ζούσε σε κοινωνία με το θείο. Αυτό προϋποθέτει έναν επίπονο αγώνα ενάντια στην ομοιομορφία και την αυτάρκεια του ατομιστικού τρόπου ύπαρξης.

Το εγώ μας τείνει να προσλαμβάνει τον κόσμο ως αντικείμενο για τη επιφανειακή ικανοποίηση του. Αυτό οδηγεί σε μικρόνοια και κατακερματισμό των σχέσεών μας με τον εαυτό μας, με μια βαθύτερη έννοια, και με τον κόσμο γύρω μας. Η ανθρώπινη υπόσταση φθίνει, υποβιβάζεται και αλλοτριώνεται. Η πρόταση του έρωτα προϋποθέτει ανύψωση σε μια ολική και προσωπική ύπαρξη. Γίνεται κανείς όλος, όταν καταφέρνει να διευρύνει τον ορίζοντά του ώστε να συμπεριλαμβάνει, όσο αυτό είναι δυνατό, τον εαυτό του και τον κόσμο ως ολότητα. Είναι κανείς πρόσωπο, όταν ασκεί την ελευθερία του για να υπερβαίνει τον ατομισμό του (που αρνείται τη σχέση) και να ανακαλύπτει τη φυσική του κατάσταση, δηλαδή να είναι σε σχέση έρωτα και κοινωνίας με τον εαυτό του και τον γύρω κόσμο. Τότε, άλλωστε, αναδεικνύεται και η μοναδικότητα του ανθρώπου, ο προσωπικός τρόπος ύπαρξης και δημιουργίας. Γιατί στην ερωτική κοινωνία εισέρχεται κανείς ως πρόσωπο, με ελευθερία και ετερότητα¹.

Αν επιχειρούσαμε να συσχετίσουμε την πλατωνική και αρεοπαγιτική θεώρηση, θα λέγαμε ότι ο Πλάτων περιγράφει τον έρωτα ως σύνδεσμο ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους. Ο έρωτας ωθεί τον άνθρωπο στην αναζήτηση του πιο ωραίου από το ωραία, που είναι και το υψηλότερο αγαθό και η αλήθεια. Ο έρωτας στα αρεοπαγιτικά κείμενα είναι μια ενωτική δύναμη που συνδέει κάθε τι σε μια διαδικασία ανύψωσης προς την κοινή προέλευση όπου το κάθε τι έχει το τέλος (τελείωση) του. Ξεκινάει από τη θεότητα που υφίσταται ως μια τριαδική ερωτική κοινότητα και αγάπη και διαπερνάει το όλο σύμπαν. Το αγαθό και το ωραίο του κόσμου ενεργητικά προσκαλεί στην ένωση. Η ανθρωπότητα προσκαλείται σε μια ερωτική παιδαγωγία.

Η γνώση του κόσμου δεν εξαντλείται με λογικούς συλλογισμούς και λογικές εκφράσεις. Ο λόγος είναι, φυσικά, σημαντικός, γιατί μέσω αυτού κοινοποιείται η βιωμένη γνώση. Είναι, επομένως, σημαντικό να ασκεί κανείς συνεχώς τον εαυτό του να επιλέγει τις πιο σαφείς λέξεις και περιγραφές που είναι δυνατό να παραπέμψουν σε αυτό που δεν είναι εύκολο να συλληφθεί και να αρθρωθεί. Αλλά οι διανοητικές μας ικανότητες είναι περιορισμένες. Σε ό,τι είναι πέρα από μας ή πολύ βαθιά μέσα μας, μετέχουμε στην έκσταση του έρωτα. Ο λόγος που περιγράφει την εμπειρία αυτοακυρώνεται και δίνει χώρο στην ολική εμπειρία της ένωσης. Η βάση όλης της γνώσης είναι, επομένως, η εμπειρία των προσωπικών σχέσεων. Τότε, σταδιακά καθαρίζει κανείς από τις επιφανειακές του γνώμες και τις ατομικι-

1. Δες και Γιανναράς, Χρ. 1987, 1988.

στικές τάσεις που περιορίζουν, εγκλείουν και εκμηδενίζουν την προοπτική ζωής και γνώσης, για να ανοίξει στην ενεργητική προσφορά του κόσμου για ερωτική συνύπαρξη.

Ο λόγος, η συμβολική αναφορική διήγηση και η προσωπική πράξη, συμβάλλουν με όλες τις δυνατές μορφές τους στην αναζήτηση για την αλήθεια της ζωής. Το αγαθό και το ωραίο, όπως εκδηλώνονται στην τάξη και την αρμονία του κόσμου, είναι μια πρόκληση και ένα πρότυπο. Η γνώση στην ερωτική κοινωνία είναι ένας αισθητικός και ηθικός άθλος. Προϋποθέτει μια συνεχή πάλη για τη δημιουργία ή την επαν-ανακάλυψη ανώτερων αισθητικών και ηθικών ποιοτήτων. Γι' αυτό μάθηση σημαίνει να αγωνίζεται κανείς να υπάρχει με ωραίο και αγαθό τρόπο, τον τρόπο της ερωτικής εκστατικής σχέσης.

Ο Πλάτων εξύμνησε την ιερή μανία του ανθρώπου, τον έρωτά του για το ωραίο, το αγαθό και το αληθινό¹. Ο «Διονύσιος» ύμνησε την ερωτική έκσταση του όλου σύμπαντος όπου κάθε τι, θεότητα, άγγελοι και άνθρωποι βγαίνουν έξω από τον εαυτό τους για να συναντιούνται και να αγαπιούνται σε μια διαδικασία αισθητικής, ηθικής και γνωστικής ανύψωσης. Ο έρωτας προ(σ)καλεί σε μια αυθόρμητη μορφωτική διαδικασία στην οποία όλοι δρουν μαζί για να μετάσχουν στη γνώση που προσφέρεται από τον κόσμο. Αυτοί που έχουν ωριμάσει στην αρετή μεταδίδουν με στοργή τη γνώση τους σ' αυτούς που διχψούν γι' αυτή και που ανοίγουν τον εαυτό τους να τη δεχτούν, και αυτοί που είναι στο ίδιο επίπεδο ωριμότητας έλκονται ο ένας από τον άλλο για να κοινωνήσουν την εμπειρία τους. Υπάρχει θελκτικότερη πρό(σ)κληση για τη σύγχρονη παιδαγωγία;

1. Φαίδρος 244-251, Πολιτεία IX 582-586.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- The Catholic University of America. *Beauty in the Pseudo-Denis* (Philosophical Studies No. 190. Washington, D. C. 1960).
- Gerson, P. Lloyd. *Plotinus* (London: Routledge 1994).
- Γιανναράς, Χρήστος. *Το πρόσωπο και ο έρωτας* (Αθήνα: Δόμος 1987).
- Γιανναράς, Χρήστος. *Χάιντεργκερ και Αρεοπαγίτης* (Αθήνα: Δόμος 1988).
- Διονύσιος Αρεοπαγίτης. *Περί εκκλησιαστικής και ουράνιας ιεραρχίας* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας 1985).
- Διονύσιος Αρεοπαγίτης. *Περί θείων ονομάτων, Περί μυστικής θεολογίας* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας 1987).
- Doumas, Kyriaki. «Erospedagogik. Från Platon till Areopagites», στο *Pedagogisk forskning i sverige*, Arg. 2 Nr. 4 1997, 290-295.
- Doumas, Kyriaki. *Erospedagogik. Från Platon till Areopagites* (Lund: Department of Education, 1997).
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1973-1979).
- Kohen, R. *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία* (Αθήνα: Ειρμός 1992).
- Larsson Hans. *Platon och vår tid* (Stockholm: Bonniers 1962).
- Louth, Andrew. *The origins of the Christian mystical tradition: From Plato to Denys* (Oxford: Clarendon Press 1981).
- Louth, Andrew. *Denys the Areopagite* (London: Geoffrey Chapman, 1989).
- Παπανούτσος Ευάγγελος. «Ο παιδαγωγικός έρωτας». Στο: *Φιλοσοφία και Παιδεία* (Αθήνα: Ίκαρος 1977).
- Παπανούτσος Ευάγγελος. *Το θρησκευτικό βίωμα στον Πλάτωνα* (Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη, 1992).

Πλάτων. *Συμπόσιον* (Αθήνα: Εστία 1986).

Πλάτων. *Φαίδρος* (Αθήνα: 1971).

Plato (Cambridge, Mass: Harvard University Press, London: Heineman 1914-1987).

Proclus, *The elements of theology* (Oxford University Press 1933).

Wolfson, A.H. *The Philosophy of the Church Fathers. Vol. I: Faith, Trinity, Incarnation* (Cambridge, Mass: Harvard University Press 1956).

